DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2026 RUGSĖJO 26 D. NR. 34 (78)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Skylančio pasaulio jungtis

Mūsų pasaulis skaudžiai skyla. Ne į vargšus ir turtinguosius, ne į laiminguosius ir nelaiminguosius, o į *teisiuosius* ir *neteisiuosius*. Ir čia nepadės kalbos apie skirstymą į juoda-balta (aštrias priešpriešas) ar apie pilkus atspalvius (bandymą tą aštrų priešpriešų susikirtimą nutrinti). Tiesą pasakius, gal tai ne tik mūsų amžiaus bėda, galbūt taip buvo nuo žmonijos pradžios. Juk šitos priešpriešos (teisiųjų ir neteisiųjų) ištaka yra labai sena, Šv. Raštas įvardija ją kaip didžiausiąją nuodėmę, kurios (koks paradoksas!) savyje mes linkę nepastebėti, užtat kito akyse įžiūrime menkiausią jos krislą.

Vargu ar būtų galima nuneigti, kad moralinis pasirinkimas neegzistuoja. Kad viską lemia tik kompromisai ir pragmatiški interesai. Arba – vien dvasinga vertybinė laikysena, kuri, atidžiau pažvelgus, nelabai ką bendro turi su realiais darbais ir veiksmais ir atlieka vien deklaratyvią funkciją, o neretai pasirodo besanti veidmainiška.

Turbūt svarbiausia šioje situacijoje nebūti fanatiku – žmogumi, kuris atmeta šalin bet kokią abejonę ir pripažįsta tik *teisiųjų* nuomonę. Žmogumi, kuriam nieko nereiškia piktai pasišaipyti iš kito, bet sulaukus tokio pat atkirčio, stoti piestu. (Ne veltui C. S. Lewisas rašė, kad puikybė labai nemėgsta pajuokos). Nebūti tuo, kuris gyvena *teisinga* neapykanta. *Teisingos* neapykantos nebūna. Ir nereikia jos painioti su pykčiu, kuris yra viena iš daugelio žmogui būdingų ir reikalingų emocijų.

Feliksas Jakubauskas. Dangaus ašaros, diptikas

Turime ieškoti sąsajų, to, kas mus jungia, o ne skiria. Kas vienija, o ne išblaško. To, kas jungia ir turtingą, ir vargšą, ir kvailą, ir protingą. To reikia ieškoti gyvenime, darbuose, susitikimuose – visur, kur gali rasti gyvą žmogų su jo vargais, rūpesčiais, bėdomis ir džiaugsmais. Žmonės, besigrumdantys parduotuvių eilėse, pakeiksnojantys politiką, pasiskundžiantys tai šiuo, tai anuo, paliūdintys ir paverkiantys, nusijuokiantys, svajojantys ir kenčiantys... paprasti žmonės, tie, kurių televizoriai nerodo, kurie gyvena savo tylų gyvenimą.

Pagaliau ir tie, kuriuos rodo televizorius ar kurie neišlipa iš karščiausių fb naujienų puslapių – kas žino, koks yra jų tikrasis *Aš,* jų gyvenimas, jų mintys, jų troškimai?.. Ar reikia jiems pavydėti?.. Jų nekęsti?.. Juos mėgdžioti?.. Kam?.. Juk Dievas kiekvienam iš mūsų davė tai, ko kiti neturi.

Nei ekrano žvaigždės, nei paprasto pilko žmogelio neaplenkia ilgesys ir malonės alkis. Toks alkis, kai nublanksta įvairūs materialumai – pinigai, daiktai, noras būti išskirtiniu, gražiu, kad patiktum visiems, noras būti protingu ir šmaikščiu, kad trauktumei būrius sekėjų... Visa tai išsenka, išteka kaip vanduo pro rėtį. Išteka ir išnyksta, pasibaigia ir išsenka netgi kolektyviniai darbai ir pastangos gėrio vardan.

Išlieka tik viena – Meilė. Tik ji viena niekada nesibaigia. Tik ji viena galės sujungti tai, kas išblaškyta, įtvirtinti tai, kas tikra ir teisinga.

Renata Šerelytė

LAIMĖ

Plynas laukas ir plyna širdis.
Tik ištiesk rankas,
Ir prikris delnai žvaigždžių ir sniego.
Plyšta pumpuras,
Ak, vaike, ar girdi?
Tik gėlė, tik aš ir tu,
Ir aplinkui daugiau nieko.
Nieko.

Nijolė Marytė Šerniūtė

MRF
MEDIJŲ RĖMIMO FONDAS

Medijų rėmimo fondas 2026 m. suteikė 21 000 Eur paremti projektą: *DRAUGAS* laikraščio diasporos žiniasklaida.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Skylančio pasaulio jungtis • **2-as psl. Jūratė Ivanauskienė.** ... nebaigto darbo neužmirštu. Jurgis Jankus (2) • **3-as psl. Raimundas Marius Lapas.** Domas Kaunas: Mažajai Lietuvai esame labai skolingi (3) • **4-as psl. Astrida Petraitytė.** Kultūros vakarai Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje • **5-as psl. Vitalius Zaikauskas.** Nacionalinis operos ir baleto teatras žada naują katarsį • **6-as psl. Algis Vaškevičius.** Išeivijos istoriją tyrinėjantis profesorius atrado įdomių faktų bei dokumentų • **7-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Samuelio Bako muziejuje – ansamblis YAEL • **8-as psl. „...nebaigto darbo neužmirštu“... (tęsinys)**

Kitame numeryje: **Profesorius Libertas Klimka: „Daugeliui svajonių buvo lemta išsipildyti“ • Laiko autobiografija: Nobelio premijos laureatė Annie Ernaud**

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

...nebaigto darbo neužmirštu... Jurgis Jankus (2)

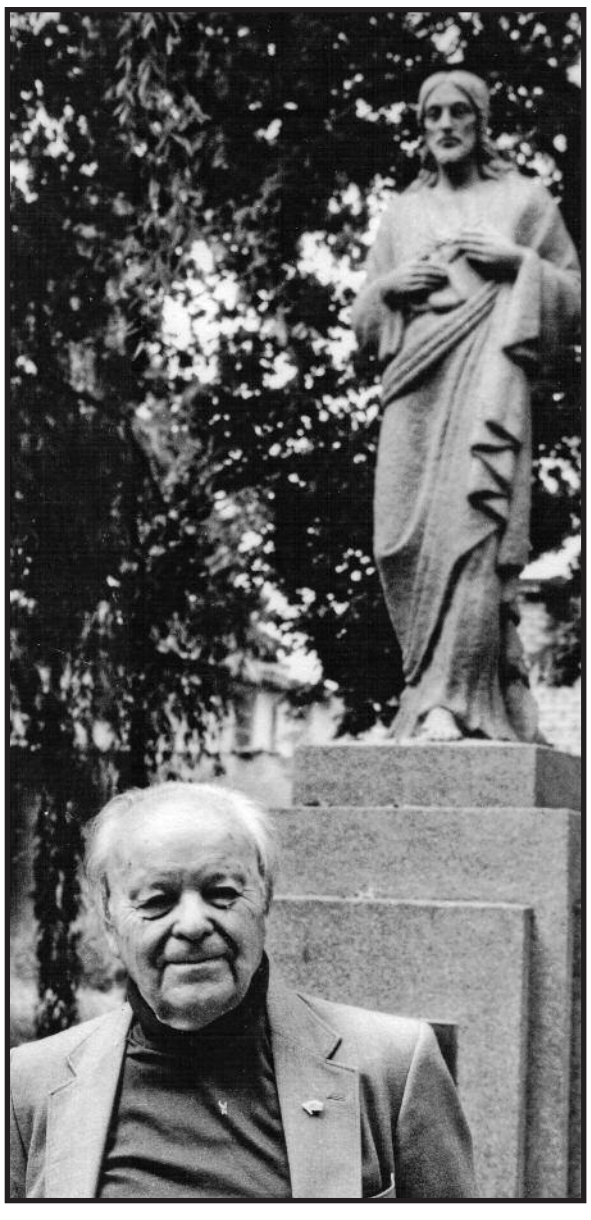
Jūratė Ivanauskienė

Pabaiga. Pradžia 2026 m. rugsėjo 19 d. „Kultūroje“

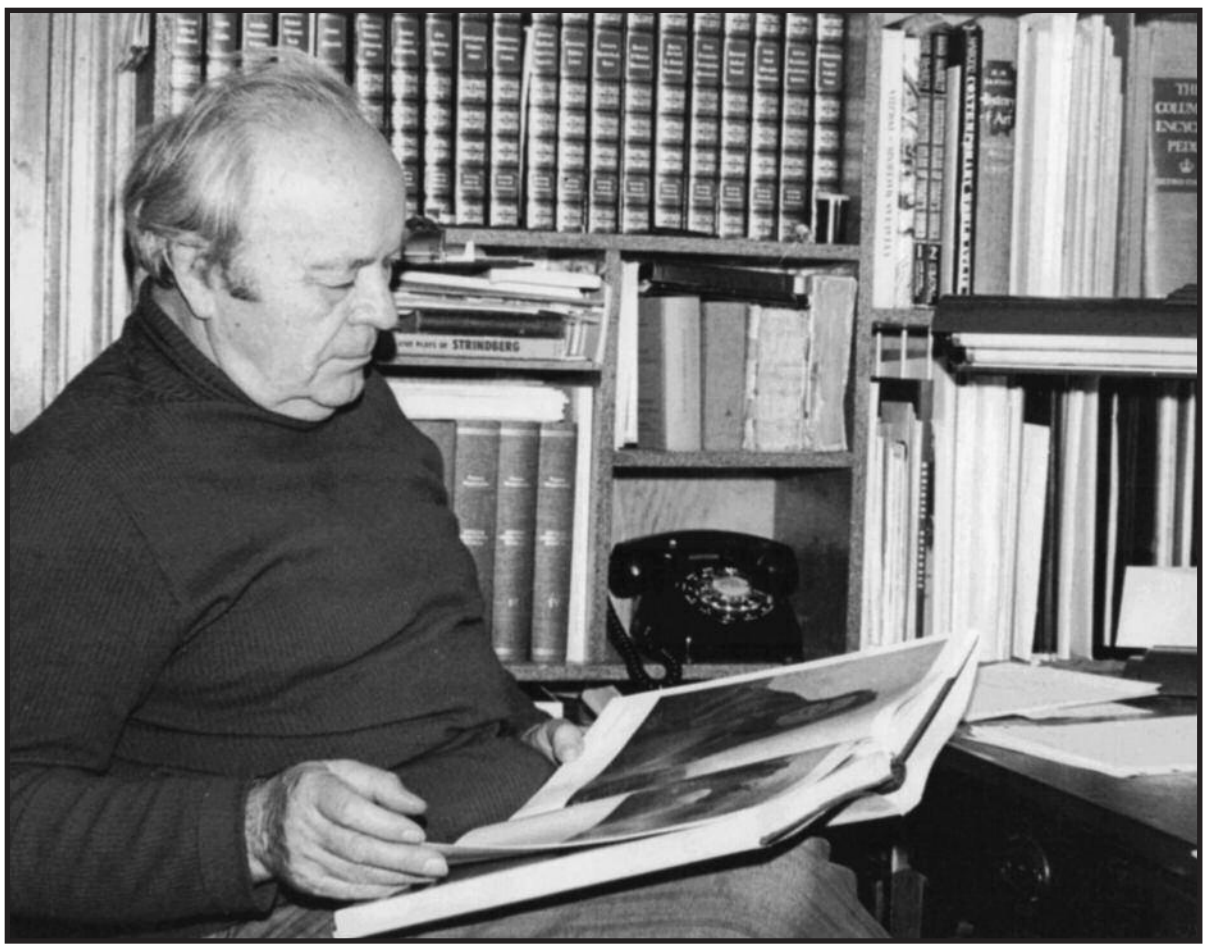
1955 m. romanas „Namas geroj gatvėj“ pelnė JAV Lietuvių rašytojų draugijos premiją. Draugijos pirmininko B. Babrausko pasikalbėjimą su autoriumi premijos įteikimo šventės išvakarėse publikavo dienraštis „Draugas“. Skaitytojų dėmesiui – kelios tų dienų laureato mintys apie kūrybinį darbą ir premijas: „Svarbiausia sąlyga dirbti yra ta, kai pajunti, kad esi ne vienas, kad yra kas tave remia ir širdimi, ir mintimi, kada pajunti sielos ramybę ir pilnumą. Tokiais atvejais kūrybiniam darbui ir poilsio daug nereikia, net ir valios pastangų nebejauti. Darbas bėga pats. <...> Konkursų priešas niekada nebuvau, bet nesu nei didelis jų rėmėjas. <...> Konkursai man visada primena lenktynes, o premija lyg pabaigtuves, lyg malonų atsigaivinimą po sunkaus darbo. Didesnė premija būtų ir materialinė parama, o mažesnė, ar net tiktai simbolinė, rašytojui valandėlę leistų pajusti, kad jis dar nėra visiškai vienas pasilikęs su savo svajonėmis.“

Dirbant fabrike, rašymui laiko likdavo nedaug. Tikėdamasis palengvinti rašymo procesą, Jankus pasakoja nusipirkęs spausdinimo mašinėlę: „Vienu tarpu buvau pradėjęs rašyti mašinėle, bet neįpratau, o kai pamečiau vienos rankos pirštus, tai numečiau ir mašinėlę. Gerai, kad žmona Kotryna jau spaudai paruoštus rankraščius perrašo. Kartais dar reikia kokių smulkmenų pakeisti ir jau perrašytam tekste, bet didesnių braukymų vengiu: žodžio ar kito pakeitimas viso darbo į šedevrą nepavers.“

Vaikams sukūrus savo šeimas ir išsibarsčius po Ameriką, Jurgis ir Kotryna Jankai liko gyventi Rochesteryje. Jankus ir toliau rašė, leido knygas, vis grįždamas prie romano „Pušis“. B. Babrauskas 1966 m. balandžio 28 d. laiške pasakojo pokalbį su leidėju V. Civinsku ir ragino nedelsti, leisti romaną leidykloje „Terra“: „kalbėjau su Civinsku. Man rodos, kad jis nuoširdžiai išdėstė galimybę išleisti Paties Pušį. <...> Tačiau jeigu Pats su Civinsku tuoj nesusitarsi ir lauksi dar kokius metus, tai jis pareiškė, jog tada ir to pažado nebegalėsiąs tesėti. Mano nuoširdus patarimas: susitark su Terra.“

Jurgis Jankus Maironio lietuvių literatūros muziejaus sodelyje apie 1991–1992 m.

Jurgis Jankus namuose Rochesteryje apie 1975–1980 m. Maironio lietuvių literatūros muziejaus nuotraukos

1967 m. po ilgesnio laiko J. Jankus išleidžia ne itin palankiai kritikų įvertintą trijų dalių dramą „Peilio ašmenimis“, kurią ryžosi pastatyti Kanados lietuvių mėgėjų teatro „Aukuras“ Hamiltone režisierė E. Dauguvietytė-Kudabienė.

1973 m., išėjus pasakojimų knygai „Užkandis“, L. Andriekus naujos knygos išleidimo proga rašo: „Esate tvirtas mūsų Draugijos stulpas, vertas garbės narystės“.

1974 m. vasarą „Gimtasis kraštas“ publikavo J. Jankaus novelę „Po magnolijos žiedais“. Tai nemenkai nustebino vengusius bendradarbiavimo šiame laikraštyje išeivijos rašytojus, žurnalistus ir kultūros darbštuolius, kurie laikraštį laikė neįdomiu ir neobjektyviu.

Tų pačių metų rudenį, laikraštis „Draugas“ išspausdino interviu su J. Jankumi, kuriame pats apsakymo autorius pateikė savo pastebėjimus apie su juo nesuderintą publikavimą. Į klausimą, kaip pasijuto, sužinojęs apie publikaciją „Gimtajame krašte“, rašytojas atsakė: „Atvirai prisipažinsiu, kad paraudau. Susigėdau. Ir ne todėl, kad tapau nevertai išaukštintas, bet, kad mano darbas buvo įkištas į (švelniai tariant) padvisusį maskvinės politinės demagogijos šiukšlynėlį. Kur jau kur, bet tokiam leidiny bendradarbiauti niekada ir nė už ką nebūčiau sutikęs. <...> nenorėčiau tylomis praeiti ir pro vieną neteisybę. Laikraštuke sako, kad mane į emigraciją nuvedė priešiška socializmui ideologija. Ne! Mane į emigraciją nuvedė priešiška ideologija bet kokiai prievartai, o ypač svetimo bato prievartai, šiuo atveju prievartai ruso bato. Jokiu būdu nenorėjau nei savo kaulų, nei savo talento iš rusų malonės palaidoti kur po Sibiro samanomis, kaip daugelis mano paties bičiulių. Tik laikraštukas apie tai nešneka, nes jam burna geležinės ruso rankos užčiaupta.“

Po kelerių metų pertraukos vėl tarsi atsirišo kūrybinių minčių maišelis, vėl viena po kitos leidžiamos knygos: 1977 m. tėvui dedikuota pasakojimų rinktinė „Ir nebepasimatėm“, 1978 m. – romanas „Anapus rytojaus“, 1979 – pasakojimų knyga „Kol esu čia“. Romano „Anapus rytojaus“ pristatymą organizavo Lietuvių Fronto Bičiuliai Californijoje, kur Jankus su žmona buvo maloniai priimti ne tik pas senų laikų bičiulį B. Brazdžionį jo sodyboje Vistoje, bet ir visų vietinių žodžio žmonių. Grįžęs į Rochesterį, Jankus skubėjo siųsti padėką Brazdžioniui už priėmimą ir lauktuves: „Kotryna liepia padėkoti už nepaprastai jaukias dienas, praleistas Jūsų globoje, bet tą patį būčiau padaręs ir be jos, nes Jūsuose patirta šilumos dvasia dar tebeplazda ir mūsų trobelės palubėj.“

Lietuvių Bendruomenės kultūros taryba literatūrinę premiją 1981 m. skiria už rankraštyje atsiųstą pasakojimų knygą „Paparčio žiedas“. Žurnalo „Lietuvių dienos“ 1982 m. rugsėjo numeris skiriamas taip pat J. Jankui, jame B. Brazdžionis publikuoja platų interviu „Rašytojas, kuris surado paparčio žiedą“. Į klausimą apie premijas, J. Jankus atsako: „Premijos nebūtų premijos, jeigu nebūtų šiokių tokių intrigų prieš jų paskyrimą ir nepatenkintų balsų paskyrus. Taip ne tik pas mus, taip visur yra – nuo Nobelio iki mažiausių. Žmogus nebūtų žmogus, jeigu nenorėtų pirmauti.“

1984 m. pasirodo pasakojimų knyga „Klajojančios liepsnos“. Tas laikas rašytojui buvo sunkus, per dešimtmetį Amžinybėn išlydėti sūnūs Virgilijus ir Eugenijus. O visą savo laiką rašytojas stengėsi skirti sunkiai sergančiai žmonai. Rašymui laiko likdavo mažai, dažniausiai rašė naktimis. Čia nuo pagrindinės rašytojo veiklos trumpam nukrypkime ir mes.

Šalia kitų savo talentų, J. Jankus mėgo fotografuoti, ypač gamtą. Turėjo gerą fotoaparatą, kurį, deja, ilgapirščiai pavogė. 1975 m. J. Jankus fotografavo pas juos besisvečiuojantį rašytoją, kunigą Leonardą Andriekų, kuris, dėkodamas už viešnagę, pasidžiaugė: „Tai pati geriausia nuotrauka, kokią tik kas yra padaręs“. Muziejuje saugomas vienas iš J. Jankaus fotoaparatų.

J. Jankus nuolatos bendradarbiavo spaudoje, dalyvavo lietuvių bendruomenės kultūrinėje veikloje, mielai sutikdavo dalyvauti tiek savo, tiek kolegų rašytojų knygų pristatymuose Čikagoje, Baltimorėje, Washingtone, Californijoje ir kitose Amerikos, Kanados lietuvių bendruomenėse.

Pats mėgęs piešti, bendravo ir su dailininkais, skatino rengti parodas nuo kitų kultūros židinių nutolusiame Rochesteryje. Ypač artimi santykiai siejo su dailininku Alfonsu Dargiu – dalyvavo jo parodos atidaryme Toronte, organizavo parodą savo parapijoje.

1987 m. pradžioje J. Jankaus žmona iškeliavo Amžinybėn. Atsirado daugiau laiko kūrybai, tačiau jis pasijuto itin vienišas, kamavo ilgesys. L. Peleckis-Kaktavičius savo knygoje „Jurgis Jankus / gyvenimas ir kūryba“ pasakoja: „baisiausia savijauta buvusi tuoj po Kotrynos palaidojimo. Tuomet, kai jis dar nelabai galėjo suvokti ‘tikro savo buvimo’. Nuo nemiegotų naktų, nuo patirto netekimo sunkumo jautėsi lyg apdujęs <...>. O mintys, vaizdai, žodžiai tarsi kokioje karuselėje vis sukosi ratu – po kurio laiko vis pasikartodami. Skyrėsi tik šviesa ir atspalvis, nutvieskiantys juos. Tai kažkas, vos ne iki kvapo užėmimo, suspausdavo gerklę, tai akys prisipildydavo rasos.“

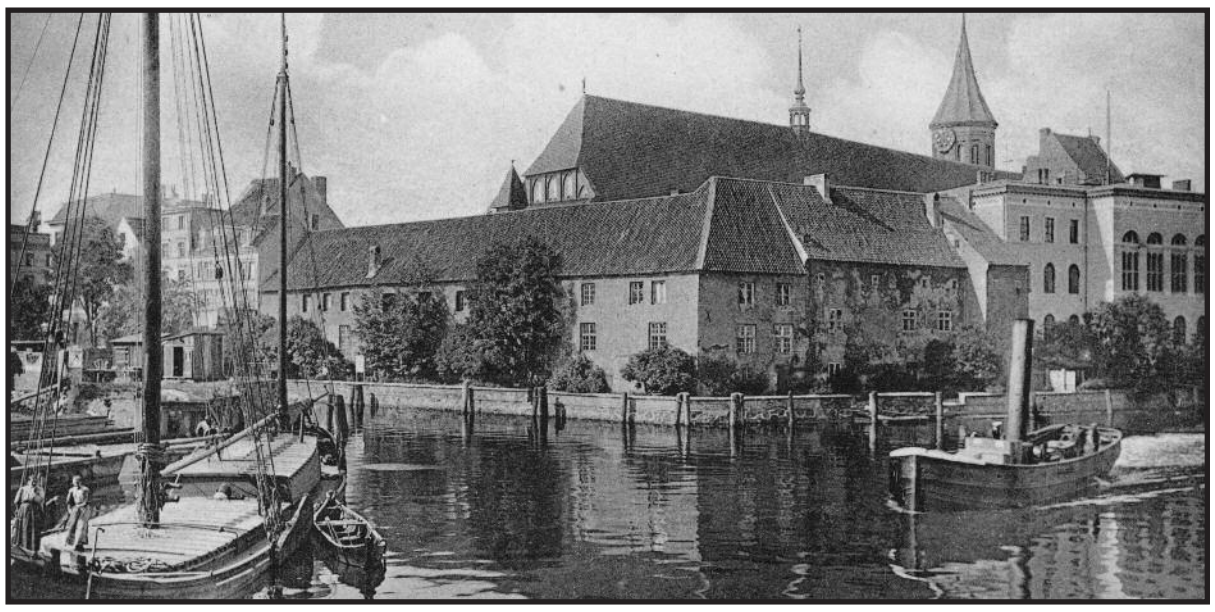
Nukelta į 8 psl.

Domas Kaunas: Mažajai Lietuvai esame labai skolingi (3)

Raimundas Marius Lapas

Naujausias Domo Kauno opusas – solidi monografija „Mažosios Lietuvos knygų namai. Bibliotekos, rinkiniai, jų kūrėjai ir paveldo likimas“ – tai žymiai daugiau nei pasakojimas apie bibliotekas ir jų kūrėjus, leidinys aiškiai peržengia ,,knygų namų“ sienas. Kviečiame skaityti paskutinę pokalbio su monografijos autoriumi dalį.

Pabaiga. Pradžia 2026 m. rugsėjo 12 d. „Kultūroje“

Senojo Karaliaučiaus universiteto biblioteka tapo pirmąja Baltijos regiono šalių moksline biblioteka. Ji buvo įkurdinta 1569 m. istorinėje senamiesčio dalyje – Knypavos saloje iškilusiame Universiteto pastate šalia Katedros, apsuptoje Prėgliaus vandenų.

Leidinyje atradome ,,pikantišką“ detalę – tai, kad Kapsuko redaguojamas žurnalas, skirtas jaunimui, vadinosi ,,Draugas“. Turbūt pirmasis periodinis leidinys tokiu pavadinimu? Mūsų ,,Draugas“ įkurtas 1909 m., Šakių rajono laikraštis – dar vėliau. Ar jums žinoma daugiau ,,Draugų“?

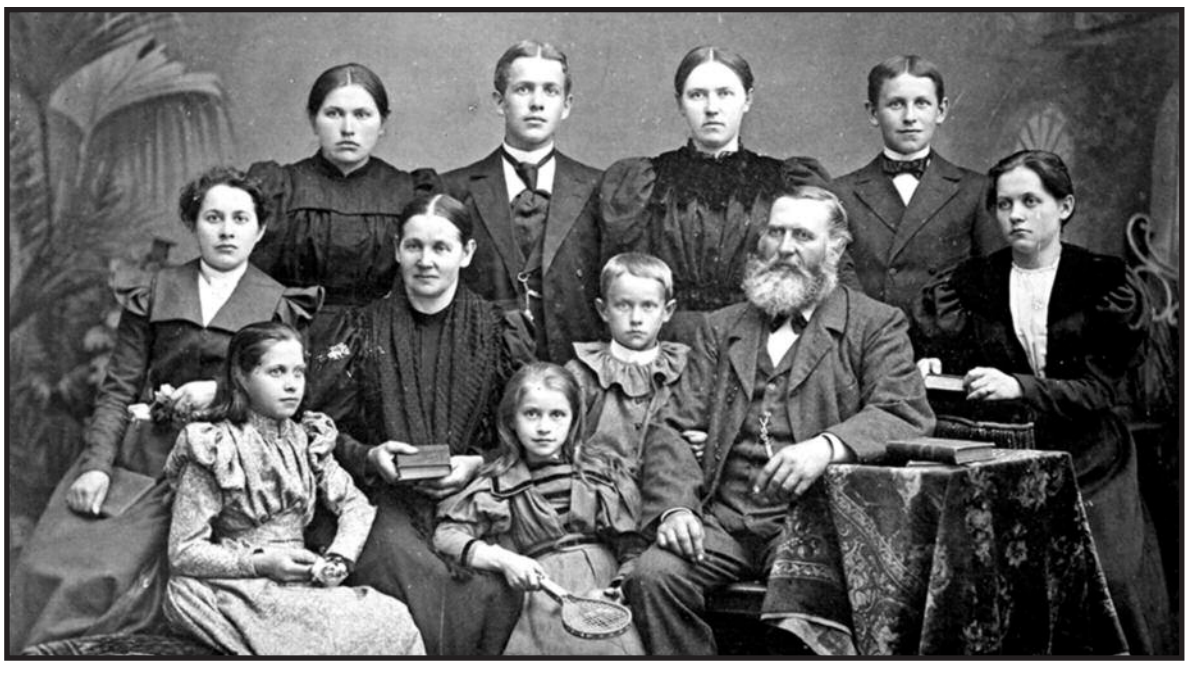
Vinco Mickevičiaus-Kapsuko „Draugas“ dienos šviesą išvydo tuo jo amžiaus ir visuomeninės veiklos plėtros tarpsniu, kai sprendė politinės orientacijos pasirinkimą. Įdomios biografijos ir prieštaringų sprendimų žmogus. Gimė pasiturinčių suvalkiečių šeimoje, dalyvavo knygnešystės sąjūdyje, lankė dvi gimnazijas ir kunigų seminariją, iš jos pašalintas, Brno universitete Čekijoje studijavo sociologiją ir politinę ekonomiją, gabus žurnalistas. Bendradarbiavo varpininkų laikraščiuose, „Varpe“, „Ūkininką“ net redagavo, įstojo į Lietuvių (ne Lietuvos!) socialdemokratų partiją, įkūrė nepartinio lietuvių jaunimo socialdemokratinės pakraipos „Draugo“ organizaciją, nuo 1904 m. redagavo jos žurnalą „Draugas“. Pasiremdamas Vinco Kudirkos autoritetu bei Kapso slapyvardžiu susikūrė ir savąjį – Kapsukas. Partiečiai jį laikė nepatikimu, nes kaltino polinkiu į demokratų stovyklą ir kenkimu socialdemokratų partijai. Varpininkų periodikos redaktoriai Didžiosios Lietuvos lietuviai rado globą Mažosios Lietuvos politiko liberalo Dovo Zauniaus stipriame ūkyje Lankos apskrities Rokaičių kaime, apie 20 kilometrų atstumu nuo Tilžės. Joje buvo apsistojęs ir Kapsukas. Įkūręs ir redaguodamas „Draugą“ (1904–1905) bei nusprendęs jį leisti Mažojoje Lietuvoje, pasirašyti savo pavarde negalėjo (dar kartą priminsiu, kad Prūsijos spaudos cenzūros įstatymas teisę leisti laikraštį arba žurnalą suteikdavo tik valstybės piliečiams), todėl nominaliuoju redaktoriumi sutiko pasirašinėti socialdemokratams antrinęs čionykštis žurnalistas Jonas Vanagaitis.

Kapsuko biografijoje „Draugas“ laikytinas nežymiu epizodu. Nemaža varpininkų, net lyderių priklausė 1896 m. įkurtai Lietuvių socialdemokratų partijai, netrukus jos pavadinimo pradmenį pakeitusiai žodžiu „Lietuvos“ arba rašiusi santrumpą LSDP. Sulaukęs bendražygių kritikos, Kapsukas jau ryžtingiau tapatinosi su LSDP ir įsteigęs socialdemokratinį laikraštį „Darbininkas“ (1905–1906) jį redagavo griežtesne politine linkme. Tolesnis vingis nuvedė į Rusijos socialdemokratų partiją, o vainikavo naryste bolševikų partijoje. Toks vingiuotas kelias neturėtų pernelyg stebinti. Kairuolių, taip pat ir radikalių, nestokojo ir XX amžiaus pradžios JAV politinė padangė.

Mažosios Lietuvos lietuvių laikraštijoje leidinių su žodžiu antraštėje „draugas“ reta. Ilgą laiką Mažosios Lietuvos leksikoje net nebuvo tokio žodžio. Jam artimiausiu laikyčiau nebent 1880–1882 m. ėjusį „Tiesos prietelių“. Spausdintas Priekulėje gotišku šriftu ir saistytas su vokiečių konservatorių partijos politine linija. Nuo lietuvių tautinių interesų atstovavimo šalinosi. Vėliau savaitgalinių skaitinių „Namų prietelį“ (1899) leido ir redagavo tilžietis Enzys Jagomastas, Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse „Tiesos draugą“ – Žemaitkiemio baptistai. Šis bandymas netrukus atkreipė ir minėtojo Jagomasto dėmesį. Jis žodį „draugas“ pavartojo 1927 metais savo leidžiamo ir redaguojamo „Naujojo Tilžės keleivio“ priedų „Keleivio draugas“ ir „Prūsų lietuvių draugas“ antraštėse. Jais buvo bandomas drąsinti ir telkti vienijimuisi Vokietijos sudėtyje piečiau Nemuno likusius lietuvius. Juos vokiečių valdžios nuolat didinamas spaudimas išsižadėti prigimtinio tautiškumo gąsdino.

Ar galite atskleisti didžiausią savo tyrimų atradimą?

Mintyse klaidžioja ir žodžio primygtinai prašo ne vienas netikėtas atradimas. Tačiau kalbėsiu ne apie vertingą, labai retą, istorinę knygą, suviliojusia galimybe įsigyti ir sureikšminti savo lietuviškosios spaudos paveldo rinkinį. Tai senojo, amžiumi net Vilniaus universitetą pranokusio Karaliaučiaus universiteto biblioteka. Universitetas buvo įkurtas 1544 m. paskutiniojo Vokiečių ordino magistro ir pirmojo pasaulietinės Prūsijos valstybės valdovo kunigaikščio Albrechto Brandenburgiečio. Bibliotekos pradžia gimė porą metų anksčiau, pradėjus kloti pagrindus aukštajai mokyklai – partikuliarui, sutelkusiam dar negausų dėstytojų ir studentų branduolį. Pirmieji žingsniai buvo nelengvi, nes teko varžytis su rūmų stipriau palaikoma kunigaikštiškąja biblioteka. Tačiau studijoms ir mokslui reikalingų knygų, rankraščių, instrumentų, gamtos, meno, numizmatikos rinkinius, vadinamus kabinetais, aukojo profesoriai bei diduomenė. Išaugus fondui, 1724 m. biblioteka atidaryta visuomenei. Po kelių dešimtmečių jai jau prireikė dviejų salių ir saugyklos ploto, bet ir to buvo per maža. Biblioteka traukė kitų šalių mokslininkus ir keliautojus, Europoje plėtojosi mokslinis turizmas. Apie savo potyrius Karaliaučiuje jie rašė pirmuosiuose laikraščiuose, kartais su pasigėrėjimu, kartais ir kritiškai, bet tai buvo tik į naudą akademinei bendruomenei. Universitete gimė lituanistikos mokslas, jo poreikiams kauptos pirmosios ir kitos, vėliau leidžiamos knygos lietuvių kalba. Neatsitiktinai 1718 m. buvo įkurtas Lietuvių kalbos seminaras, suteikęs lietuvių kalbos pradmenis arba patobulinęs lietuvių kalbos žinias pirmiausiai būsimiesiems lietuviškų parapijų kunigams. Ne vienas iš jų tapo lietuvių kalbos gramatikų, kalbos vadovėlių, žodynų, giesmynų, kitokių knygų autoriais, tautosakos rinkėjais ir publikuotojais. Tokių aukštumų senojo Vilniaus universiteto absolventai nepasiekė. Moderniąja Karaliaučiaus universiteto biblioteka tapo 1810 m. susijungus su karališkąja biblioteka. Toliau ji sparčiai plėtojosi ir XIX a. pradžioje pasiekė 300 000 tomų. Pagal lietuviškų ir lituanistikos turinio kitomis kalbomis leidinių fondo dydį ir vertę jį neturėjo sau lygių. Rusų kalbininkas Piotras Preisas (1810–1846), Karaliaučiuje išmokęs lietuvių kalbą ir ją tyręs, kolegai Sankt Peterburgo universitete 1839 m. rašė: „Kitoms kalboms studijuoti medžiagos užtenka visur, lietuvių kalbai – niekur, išskyrus Karaliaučių“. Mano suvokimu, nuo akademinės bibliotekos pamatų kilo tokios lietuvių kultūros ir mokslo asmenybės kaip Mažvydas, Bretkūnas, Kleinas, Donelaitis, Rėza, Kuršaitis, Gaigalaitis ir kiti Mažosios Lietuvos autoritetai. Tai mano didžiausias atradimas.

Dvasiškai ir materialiai turtinga Dovo Zauniaus šeima atvėrė namus varpininkų spaudos redaktoriams, tarp jų ir Vincui Mickevičiui-Kapsukui. Greta tėvo jaunasis Dovas, būsimasis Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras (1892–1940).

Papasakokite apie savo archyvą, knygų, kitų spaudos ir rankraštinių artefaktų rinkinį. Kas buvo pirma: ar pradėjote rašyti, ar pirmieji įdomūs eksponatai paskatino jus tyrinėti ir eiti gilyn? Ar viskas vyko paraleliai?

Pirma buvo klaidžiojimas ieškant studento arba jauno dėstytojo pasirinktai tyrimo temai atliepiančių šaltinių. Ėjau į bibliotekas, bibliotekų rankraščių skyrius, kai kuriuos archyvus, grįždamas iš Universiteto arba lankydamas Kauną praverdavau knygų antikvariatų duris. Tarybmečiu jie šiek tiek turėdavo iki Pirmojo pasaulinio karo Mažojoje Lietuvoje išleistų spaudinių, tačiau Nepriklausomybės meto – labai mažai. Galiojo ideologinės kontrolės režimas. Tik kai antikvariato darbuotojai mane pradėjo pažinti iš veido ir suvokė poreikius, tykiai praverdavo sandėliukų duris ir palikdavo pačiam raustis ne prekybai atidėtų knygų lentynose.

Nukelta į 8 psl.

Felikso Jakubausko „Veidai ir paukščiai“

F. Jakubausko gobelenas

Kultūros vakarai Taikomosios dailės ir dizaino muziejuje

Astrida Petraitytė

Turbūt ne vienas, eidamas į parodas šiame Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus (LNDM) padalinyje, lokaciją nusakome: Senajame arsenale. (Tiesa, kaimynystėje yra ir oficialiai taip įvardijamas muziejus, priklausąs Lietuvos nacionalinio muziejaus, LNM, struktūrai). Ne vienas galbūt prisimename ir *naujo* muziejaus radimąsi praėjusio amžiaus 9-ame dešimtmetyje – kai Gedimino kalno papėdėje, ties Neries ir Vilnios upių santaka iš griuvenų atgijo iškilus balto dekoruoto kubo statinys. Muziejaus tinklalapis primena, kad arsenalą (ginklinę) prie Žemutinės pilies XVI a. viduryje statė Žygimantas Senasis ir Žygimantas Augustas. ,,Senasis arsenalas labai nukentėjo XVII a. viduryje per rusų invaziją ir šešetą metų trukusią Vilniaus okupaciją. Buvo remontuojamas, nuo XIX a. II pusės stovėjo apleistas. Pastato architektūriniai ir archeologiniai tyrimai pradėti 1972 metais. Rytų korpusas pagal architekto E. Purlio projektą atstatytas 1986 m. ir pritaikytas muziejaus reikmėms.“

Šis muziejus kiek rečiau patenka mano akiratin, bet štai nutiko jame apsilankyti du vakarus iš eilės.

I. Felikso Jakubausko darbus pristatanti paroda ,,Audimo laimė“

Didysis audimo meistras, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas Feliksas Jakubauskas (1949–2025) šios parodos nesulaukė, bet, kaip aiškėjo iš kalbų atidarymo vakarą (09 17) – pats jai ruošėsi, planavo, pats numatė būtent šią erdvę.

Atėjusi kiek anksčiau prieš renginį, turėdama laiko sukti ratus, tai stabtelint prie vieno, prie kito eksponato, o tai ir visą jų grupę apžvelgiant, galėjau pati sau (tylomis) šūkčioti iš nuostabos ir pasigėrėjimo – kokia turtinga, spalvomis ir simboliniais ženklais bylojanti paroda, kokie tapybiški gobelenai! Nors Jakubausko vardas žinotas jau seniai ir atskiri jo darbai regėti, bet personalinė – visuminė – paroda patirta pirmąkart, ir įspūdis buvo stipresnis nei lūkesčiai!

Muziejus savo eksponuojamo autoriaus pasirengimą kūrybiniam (kartu – ir kruopštaus amato) darbui pristato: ,,F. Jakubausko meninis kelias prasidėjo Stepo Žuko taikomosios dailės technikume Kaune, kur kompozicijos jį mokė tarpukario *art deco* principais besirėmusi vitražininkė Filomena Ušinskaitė. Vėliau Lietuvos valstybiniame dailės institute jis mokėsi pas tekstilės autoritetus Juozą Balčikonį ir Vladą Daujotą, o studijas tęsė Budapešto taikomosios dailės akademijoje. 1980 m. ją baigė ir įgijo tekstilės menininko, tapiserijos specialisto, išsilavinimą.“ Pasiektą kūrybinę brandą liudijo ir oficialus priklausymas gildijoms: Lietuvos dailininkų sąjungai (nuo 1985), Europos tapiserijos forumui (European Tapestry Forum), Amerikos tapiserijos aljansui (American Tapestry Allance) ir pan. (Man, pašalietei, teko pasidomėt, kas ta tapiserija, ogi ,,unikalūs rankų darbo tekstilės dirbiniai“, matyt, kiek plačiau apimanti nei gobelenas, kursai – ,,unikalus rankų darbo sienų kilimas“).

F. Jakubausko dirbtuvės

Dažniausia nuoroda prie ,,Audimo laimės“ darbų – ,,gobeleno technika“ (medžiagos: vilna, šilkas ir kt). Daugiausia eksponuojama poros pastarųjų dešimtmečių gobelenų, bet aptiksime ir ankstesnio laikotarpio – štai suintrigavęs darbas su ,,skrendančiu katinu“, poetiškai įvardintas ,,Virš mano slėnio juodas debesis“ – 1987-ųjų metų. Autoriaus įvardijimai neretai gobelenui suteikia papildomų (egzistencinių, filosofinių, poetinių) prasmių – ,,Dangaus ašaros“, ,,Riksmai ir šnabždesiai“, ,,Žalias nakties šešėlis“...

Eksponuojami ir piešiniai – štai po stiklu spalvoti dar studentiškų metų darbeliai (nelyg vitražai dabar regimi), taip pat parengiamieji audimo ,,brėžiniai“. O štai ir visas dirbtuvės kampelis – audimo staklės, siūlų lentynos!..

Parodos rengėjai darbus sukirstė (matyt, sąlyginai) į temines grupes: ,,Iš močiutės skrynios“, ,,Žaidimai“, ,,Veidai ir paukščiai“ – koks įspūdingas pastarasis ciklas, antikinių motyvų ir ,,gyvosios gamtos“ derinys! Gobelenuose nematome tiesmukų, pavyzdžiui, tautinių motyvų, bet patiriame įvairių atošaukų – ir lietuviškai liaudiškų, ir antikinių, ir tiesiog žaismingų.

Parodos atidarymo ceremonija ilgai neužtruko. Salėje išsirikiavus grupelei veikėjų, pirmiausia paroda pasidžiaugė šio muziejaus direktorė Džiuljeta Žiugždienė, tuoj suteikusi žodį LNDM gen. direktoriui Arūnui Gelūnui. Šis pasižadėjo dėti visas pastangas, kad Didžiojo meistro paroda būtų pristatyta ir tarptautinėje erdvėje, kartu ragino skleisti žinią tautiečiams, nes šie darbai – pasaulinio lygio. Kuratorės Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė ir Jurgita Ludavičienė prisiminė diskutavusios, kokį pavadinimą parodai suteikti, ir tarsi savaime: Felix – laimingas! O Jakubauskas išties buvo pasinėręs į savo darbą, prie audimo staklių praleisdavo daugybę valandų. Dalyvaudavo įvairiose tarptautinėse parodose, būdavo ir jų žiuri narys.

Nukelta į 8 psl.

Parodos fragmentas. A. Petraitytės nuotraukos

Nacionalinis operos ir baleto teatras žada naują katarsį

Vitalius Zaikauskas

„Prabanga neskubėti grožio tėkmėje“ – toks Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro (LNOBT) 107-ojo sezono devizas, kviečiantis publiką sustoti ir atsiduoti užburiančiai muzikos ir scenos vaizdinių kaitai teatro scenoje, mėgautis dainininkų balso grožiu, baleto artistų grakštumu ir judesių tobulumu, režisierių išmone, teatro orkestro interpretacijomis.

Žiūrovų laukia keturios premjeros ir patirtys, kuriomis norėsis mėgautis neskubant. „Naujas teatro sezonas – tai visuomet paslaptis, kurią įmename eidami grožio tapsmo keliu. Šiuolaikinis žmogus gyvena tarsi informaciniame kokone, pro kurį prasibrauti iki jo šerdies darosi vis sudėtingiau. Todėl kviečiame bent trumpam sustabdyti nesibaigiantį informacijos srautą ir leisti sau tiesiog būti. Operos ir baleto teatras – būtent ta vieta, kur galima išgirsti grožio šauksmą, gyvai patirti katarsį, pabūti su savimi ir savo artimaisiais. Šiandien daugeliui būtent tai tampa viena didžiausių prabangų“, – teigia LNOBT generalinė direktorė Laima Vilimienė.

Atėjus į teatrą, žiūrovai bus raginami pamiršti dienos rūpesčius, paliekant juos už teatro sienų. Kad mobilieji telefonai netrukdytų pasinerti į muzikos pasaulį, juos bus galima palikti specialiose dėžutėse rūbinėje.

Pirmą kartą atėjusiems į teatrą administracija tęs dar praėjusiame teatro sezone sugalvotais renginiais, padėsiančiais susipažinti su operos ar baleto grožiu. Tai bus atviros spektaklių repeticijos, pašnekesiai su spektaklių statytojais, atlikėjais, bus rodomas teatro gyvenimas iš vidaus: kaip gaminamos dekoracijos, rekvizitas, perukų ir drabužių kolekcijos, sukauptos per dešimtmečius, grimo kambariai ir apšvietimo pultas su šimtais mygtukų ir rankenėlių. Ekskursijos bus rengiamos net ir darželinukams ar mokiniams.

Pirmoji premjera – Žibuoklės Martinaitytės ir Robert Wilson opera „Apversta tikrovė“. Visame pasaulyje puikiai žinomas, aukštai vertinamas, žymiausių teatrų geidžiamiausias režisierius mirė 2025 metų vasarą. LNOBT žiūrovai su juo susipažino gerokai anksčiau, nes čia jis dar 2007 metais kartu su Paryžiaus Théâtre du Châtelet pastatė vieną meniškiausių savo spektaklių pagal J. S. Bach „Pasija pagal Joną“, o 2019 metais – G. Puccini „Turandot“.

Nespėjęs įgyvendinti savo sumanymo Vilniaus teatre, R. Wilson paliko pastatymo idėją, dramaturginę pastatymo struktūrą, sceninę idėją, sceninius eskizus; po jo mirties režisūrinį darbą perėmė Nicola Panzer, buvusi jo bendradarbė, gerai žinojusi R. Wilson sumanymą.

Spaudos konferencijoje pristatytas naujasis LNOBT sezonas. Martyno Aleksos nuotr.

Žinoma lietuvių šiuolaikinės muzikos kompozitorė niujorkietė Žibuoklė Martinaitytė, susipažinusi su sceniniais eskizais, pagal juos gavo teisę kurti operai muziką, bet vėliau jos pačios muzika įkvėpė ją sukurti ir savo sceninę viziją. Taip gimė opera „Apversta tikrovė“ (Upside Down). Tiesa, Wilson girdėjo ankstesnę Žibuoklės muziką, sužadinusią jo vaizduotę, yra pabrėžęs, kad jį suintrigavo aukšto registro styginių obertonai, šaltas ir išgrynintas styginių instrumentų skambesys, neįprastas balso pastatymas, greičiau primenantis obertoninį (gerklinį) dainavimą.

„Apversta tikrovė“ nėra tradicinė opera, kai po arijos įprastai dainuojamas duetas, išryškinamas sceninis konfliktas, einantis link pastatymo kulminacijos ir užsibaigiantis didingu finalu. Šiame pastatyme viso to nebus, nes čia svarbiausia atmosfera, būsenos, garso, harmonijos, šaltų akordų kuriami vaizdiniai.

Gana greitai po šios operos pasaulinės premjeros, jau lapkrity, žiūrovų laukia antroji šio LNOBT sezono premjera – Martyno Rimeikio ir žymaus britų choreografo David Dawson vienveiksmių baletų diptikas „Gyvenimo pulsas“.

Pirmoji diptiko dalis – vienveiksmis baletas „Širdies ritmu“. Nyderlandų ir Kanados nacionalinėse baleto trupėse reziduojantis choreografas D. Dawson šį baletą 2022 metais pastatė su Bavarijos (Miuncheno) valstybine baleto trupe, tačiau spektaklį perkelti į kitą teatrą, į kitą scena ir į kitą trupę yra labai sudėtingas darbas. Kaip sako LNOBT baleto meno vadovė Jurgita Dronina: „Kiekvienas naujas baletas atneša tam tikrų iššūkių, kurių įveikimas augina trupę. Tačiau vien stipriu repertuaru trupės neužauginsi. Tad atlikome profesionalų trupės artistų fizinių galimybių testavimą, kuris kiekvienam baleto šokėjui leido sudaryti individualų, tik jam pritaikytą treniruočių planą. Tikimės, kad tai pasitarnaus bendram trupės pajėgumui ir artistų traumų prevencijai.“

Šis choreografas, gerai žinomas savo neįprastu požiūriu į judesį, šokėjų kūnus ir Europos šokio pasaulyje aukštai vertinamas, įkvėpė ne vieną jaunąjį choreografą sekti jo pėdomis. Bet šokyje jam visgi svarbiausia yra muzika, o judesys lieka antroje vietoje. Šis spektaklis pastatytas pagal Marjan Mozetich muziką.

Antrasis diptiko baletas „I like“– pagal kauniečio kompozitoriaus Vidmanto Bartulio muziką. Spektaklis bus poetiškas, nostalgiškas, bylos apie prabėgusį laiką, apie kompozitoriaus muzikinius pokalbius, dialogus su jo mėgstamiausiais kompozitoriais.

Trečioji sezono premjera – Giuseppe Verdi „Makbetas“. Jį statys prancūzų režisierius Arnaud Bernard, pažįstamas Lietuvos žiūrovams; visus sužavėjo prieš keletą metų jo pastatyta George Bizet opera „Karmen“. Bet „Makbetui“ jis atsiveža ir savo kūrybinę komandą.

Ketvirtoji šio sezono premjera – garsios choreografės Annabelle Lopez Ochoa kuriamo baleto „Dama su kamelijomis“ pasaulinė premjera, kuri taps LNOBT ir Estijos nacionalinės operos bendru pastatymu. Mums gerai pažįstamas G. Verdi – ne tik kompozitorius, kūręs gražią melodingą muziką, tačiau ir aukštos prabos dramaturgas, mokėjęs meistriškai vystyti operos siužetą, rašęs širdį veriančias arijas. Tačiau šiame balete skambės ne vien Verdi, bet ir Ferenc Liszt, Juan Pablo Acosta ir kitų kompozitorių muzika. Žadamas intriguojantis muzikos ir dramaturgijos derinys, intriguojantis pastatymas.

Ne vien premjeromis teatras gyvas. „LNOBT intensyviai ruošiasi pirmajam 2027 m. pusmečiui, kai Lietuva pirmininkaus ES Tarybai. Sausio 7-ąją teatre šiai reikšmingai progai numatytas itin svarbus renginys, kuris turės svarią kultūrinę programą, kurios turinio atverti kol kas neskubama. Tokių renginių bus ir daugiau: pavyzdžiui, sausio 13-ąją teatre skambės Ludwig van Beethoven „Devintoji simfonija. Gegužės 8-ąją teatre vyks Europos dienos gala koncertas, kuriame dalyvaus ryškiausi Lietuvos, Latvijos ir Estijos nacionalinių operos ir baleto teatrų solistai“, – pasakoja LNOBT vadovė L. Vilimienė.

Teatro repertuare lieka spektakliai vaikams, anksčiau pastatytos klasikinės operos – W. A. Mozart „Don Žuanas“, G. Verdi „Aida“, B. Britten „Vasarvidžio nakties sapnas“, „Traviata“, o sausio pabaigoje vėl skambės Gaetano Donizetti „Hofmano istorijos“, balandy – jausmingoji Giacomo Puccini „Manon“ ir Amilcare Ponchielli „Lietuviai“, o sezoną birželyje užbaigs G. Pucinni „Madam Baterflai“.

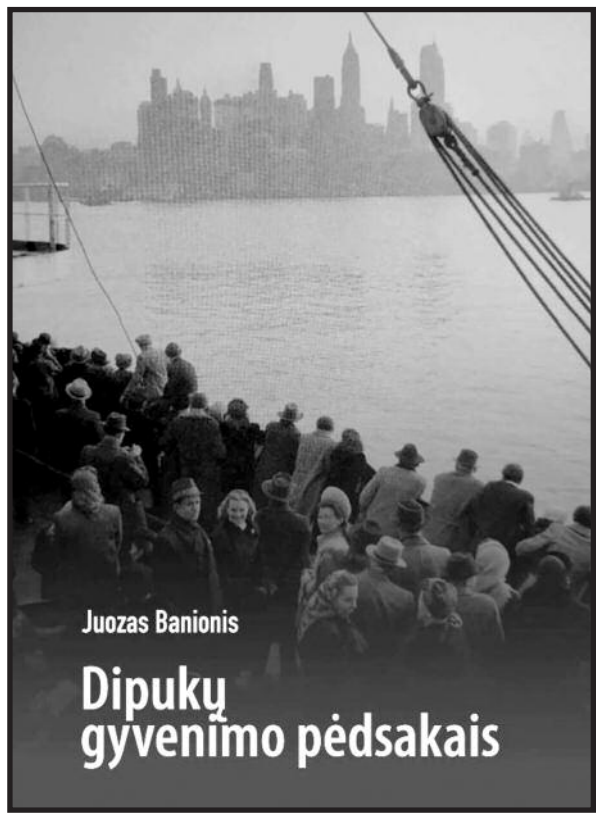
Baleto repertuare lieka „Žizel“, „Tuščias atsargumas“, „Pakita“, „Kopelija“, „Korsaras“, „Arlekino milijonai“, „Parkas“.

Profesorius Juozas Banionis tyrinėja ir išeivijos istoriją

Knygoje „Dipukų gyvenimo pėdsakais" yra spausdinami ir Aleksandro Merkelio užrašai

Išeivijos istoriją tyrinėjantis profesorius atrado įdomių faktų bei dokumentų

Algis Vaškevičius

Lietuvos istorikas, enciklopedistas, matematikas, humanitarinių mokslų daktaras Juozas Banionis jau kelis dešimtmečius tyrinėja išeivijos istoriją, šia tema yra išleidęs kelias knygas. Šiemet 70-metį paminėjęs profesorius papasakojo, kodėl jį domina minėta tema, kodėl ją pasirinko ir kokių atradimų padarė nagrinėdamas įvairius archyvus, dokumentus.

1979–1987 m. J. Banionis buvo Vilniaus pedagoginio instituto Matematikos ir informatikos didaktikos katedros dėstytojas. 1987–1993 m. Lietuvos istorijos instituto, nuo 1994 m. – Lietuvos gyventojų genocido tyrimų centro mokslinis bendradarbis. Nuo 1994 m. buvo dar ir Vilniaus pedagoginio instituto dėstytojas, nuo 2002 m. – docentas, nuo 2015 m. – profesorius. 2007–2013 m. buvo Matematikos ir informatikos didaktikos katedros vedėjas. 2002–2012 m. J. Banionis buvo žurnalo „Mokslas ir gyvenimas" redakcinės kolegijos narys. 2014 m. J. Banionis buvo apdovanotas Zigmo Žemaičio, 2024 m. – Ignoto Domeikos medaliais. 2020 m. jam suteiktas Kazlų Rūdos savivaldybės garbės piliečio vardas.

„Kai atsidūriau Istorijos institute, mokslinėje institucijoje, pavaldžioje Mokslų akademijai, reikėjo tesėti savo pažadą užsiimti Lietuvos matematikos istorija. Mano disertacijos tema buvo „Matematikos mokslo raida Lietuvoje 1920–1940 metais". Turėjau galimybę prisiliesti prie tada dar uždarų knygų ir spaudos archyvų Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje, ten man atsivėrė tikri lobiai.

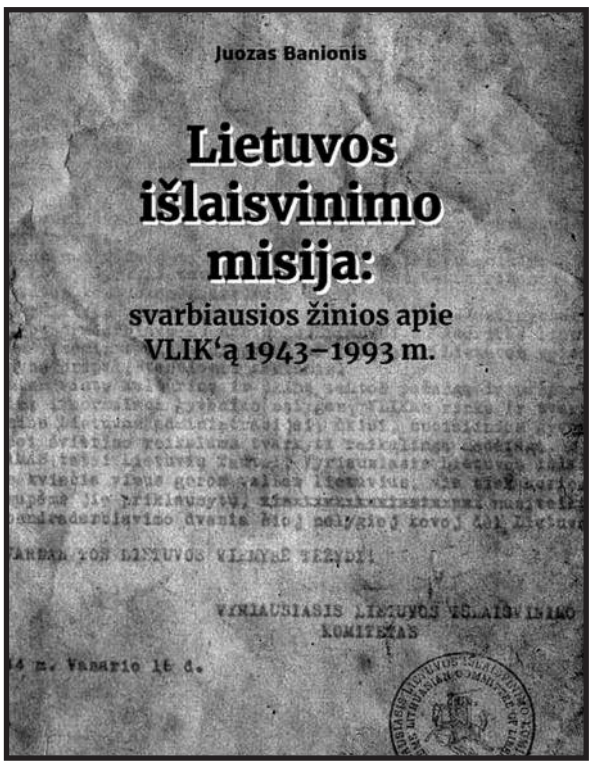
Reikėjo atskleisti visą to laikmečio kontekstą, kai Kaune įsikūrė universitetas, prieš 1930 metus ištiko pasaulinė krizė, buvo mažinamos asignacijos aukštajam mokslui. Besidomėdamas įvairiais archyvais universiteto Matematikos fakulteto dokumentuose atradau įdomų dalyką – Antano Smetonos aritmetikos teorijos vadovėlio recenziją. Tai, kad prezidentas parašė tokį vadovėlį, buvo mažai žinoma, o leidinys laikotarpyje tarp dviejų karų buvo labai populiarus, išleistos net septynios jo laidos, nes tada įvairių vadovėlių labai trūko", – pasakojo profesorius.

J. Banionis vis dar tebedirba ir tyrinėja išeivijos istoriją, vadinamas save profesoriumi iš uždaryto Lietuvos edukologijos universiteto. „Atlikau visas procedūras, kurios buvo reikalingos profesoriaus vardui gauti. Išleidau monografiją 'Matematinė mintis Lietuvoje', ji apima laikotarpį nuo pradžių pradžios iki pat 2000-ųjų metų. Aš manau, kad visą laiką reikia turėti atsarginį variantą, tad kai įsikūrė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (GGRTC) ir gavau pasiūlymą ten dirbti, jį priėmiau. Ten atėjau 1994 metais ir pasirinkau išeivijos temą, kadangi mano šeimoje tėtis visą laiką mėgdavo klausytis 'Amerikos balso' radijo laidų. Be to, man buvo ir svarbu, ir įdomu, kad tie lietuviai už Atlanto nedavė ramybės Vakarams nuolat primindami, jog Baltijos šalių ir Lietuvos klausimas neišspręstas.

Mano tėčio sesuo Marija 1944 m. pasitraukė į Angliją, man labai knietėjo žinoti, kaip tie lietuviai išeivijoje saugojo Lietuvą. Šiai temai paskyriau kelias savo knygas, o naujausios – 2023 m. išleista 'Lietuvos išlaisvinimo misija: svarbiausios žinios apie VLIK'ą 1943–1993' ir 'Dipukų gyvenimo pėdsakais', išleista 2024 m.", – teigė pašnekovas.

Anot jo, lygiagrečiai jis dėstė matematikos istoriją, matematikos didaktiką ir dirbo GGRTC. „Kai manęs paklausia, kas aš esu – matematikas ar istorikas, atsakau, jog tarp matematikų esu puikiausias istorikas, o tarp istorikų – geriausiai išmanantis matematiką", – šypsojosi J. Banionis.

Anot jo, knyga „Dipukų gyvenimo pėdsakais" yra daugiau skirta platesnei visuomenei, parašyta paprastai, siekiant į šį leidinį sudėti būtent tai, kas buvo svarbiausia išeiviams, ką šitie lietuviai, besitraukdami iš Lietuvos, patyrė.

Istoriko knyga apie VLIK'ą pasirodė 2024 metais.
A. Vaškevičiaus nuotraukos

„Visus vargino ta ilgai užsitęsusi laukimo būsena, kai jie atsidūrė DP perkeltųjų asmenų stovyklose jau nuo pat 1945 metų birželio, ten buvo įkurdinti buvusiose kareivinėse ir vis maitinami pažadais, kad jie čia yra trumpai, laikinai, kad bus pritaikyti Atlanto chartijos principai ir kad tie kraštai, kurie prarado nepriklausomybę, ją atgaus. Tie išvykę žmonės kartu išsivežė dalelę Lietuvos gyvenimo, ten puoselėjo tą lietuvišką gyvenimą. Ten veikė vaikų darželiai ir mokyklėlės, kūrėsi įvairūs kolektyvai, net ir karinės inspekcijos atstovai stebėdavosi, jog net operas lietuviai statė tose stovyklose.

Tai tęsėsi iki 1949 metų, ir kai visi pagaliau suprato, jog jokio greito grįžimo į okupuotą tėvynę nebus, kad jiems teks ir toliau savyje saugoti bei puoselėti tą Lietuvą, jie tą atkakliai ir darė, patekę į Kanadą, Ameriką, Australiją, kitus kraštus. Ir dabar man kartais norisi paklausti, o kokią mes dabar atkuriame Lietuvą? Ar atkuriame ją, žvelgdami į 1938 metų Konstituciją, ar pakankamai pasisemiame bent jau tradicijų iš to laikotarpio ir jas puoselėjame? Juk yra labai lengva nueiti modernumo keliu", – įsitikinęs pašnekovas.

Jis priminė, kad mūsų garbusis prelatas Mykolas Krupavičius lietuviškoje išeivijoje 1955 metais išleido monografiją, dešimtmetyje pragyvenęs už tėvynės ribų, kuri yra tarsi priesaika tiems lietuviams, kurie pasklido po pasaulį, kaip saugoti lietuvybę. Ir jis ten rašo, jog lietuvių priešai yra ne tik bolševikai, naciai, bet ir buržuazija, kuri, anot autoriaus, yra tautiškumo priešas. Ne visiems tokios mintys, beje, patinka.

„Maždaug prieš 20 metų, kai pradėjau šią temą nagrinėti giliau, kai dar mūsų tie visi archyvai buvo mažai tyrinėti, bevartydamas išeivijos dokumentų bylas, nors jau irgi buvo apkarpytos, jau kažkokie fragmentai buvo išmesti, staiga tarp visų rusiškų dokumentų atradau Aleksandro Merkelio rašytą dienoraštį. A. Merkelis buvo prezidento A. Smetonos sekretorius, Amerikoje išleido monografiją apie prezidentą. Tas dienoraštis kažkaip buvo pagrobtas, jam, matyt, nežinant ir atsidūrė KGB archyve. Jo niekas necitavo, nesirėmė, o aš norėjau tą dienoraštį išviešinti, paskleisti žmonėms, ir jį įdėjau į vieną iš savo knygų", – aiškino profesorius.

Tad knygoje „Dipukų gyvenimo pėdsakais" knygoje pirmą kartą skelbiami Aleksandro Merkelio „Užrašai. Hanau stovykla". Šis leidinys yra apie to-

Nukelta į 7 psl.

Atkelta iš 6 psl.

talitarizmo režimų – nacių ir sovietų – išblokštus iš tėvynės lietuvius – dipukus, kuriuos Antrajam pasauliniam karui pasibaigus priglaudė DP (displaced persons) stovyklos. Pirmojoje dalyje J. Banionis publikuoja Lietuvos ypatingajame archyve atrastus A. Merkelio užrašus, o antrojoje yra apžvalginis straipsnis apie 1945–1949 m. DP lietuvių gyvenimą.

Jame nušviečiama, kaip karo ir ideologijų išblaškyti lietuviai, atsidūrę Vakarų Vokietijoje, organizavosi į Lietuvių tremtinių bendruomenę. Pagrindinį dėmesį kreipiant į Hanau DP stovyklą, straipsnyje atskleidžiami DP gyvenimo kasdienybės fragmentai, lietuvių tremtinių poreikių švietimui ir kultūrai įgyvendinimo nuotrupos, tremtinių moterų organizavimasis. Prieduose pateikta keletas dokumentų, siejamų su lietuvių dipukų gyvenimu, schemos, atspindinčios lietuvių DP stovyklų, švietimo įstaigų išsidėstymą Vokietijoje, bei 1949 m. paskelbtos Lietuvių chartos, reikšmingos dipukams, tampant jiems politiniais emigrantais, tekstas.

„Pačių stovyklų Vakarų Vokietijoje buvo 113. Įsivaizduokite – 113 mažučių Lietuvėlių, mini Lietuvos miestelių, o sostine laikyta, matyt, pati didžiausia Hanau DP stovykla, kurioje gyveno maždaug 3 tūkst. lietuvių. Skaičiuojama, kad po Antrojo pasaulinio karo Vokietijos perkeltųjų asmenų stovyklose buvo net apie 60 tūkst. lietuvių. Palyginimui, latvių ten buvo maždaug 94 tūkst., o estų – 31 tūkstantį“, – taip konferencijoje „Didysis pasitraukimas iš Baltijos šalių: emigraciniai procesai Europoje 1944–1949 m.“ yra teigęs dr. J. Banionis.

Jis priminė, kad Lietuvos gyventojai pirmiausia bėgo į Vokietijos vakarinę dalį, pas amerikiečius, anglus ar prancūzus, ten tikėdamiesi išsigelbėti nuo fizinio sunaikinimo ir moralinio spaudimo. Jų gretas papildė tautiečiai, kurie nacių okupacijos metu prievarta buvo išvežti darbams ar uždaryti koncentracijos stovyklose ir kalėjimuose. Visi jie – karo pabėgėliai, politiniai tremtiniai – penktojo dešimtmečio viduryje susispietė Vakarų Europoje ir dauguma jų prisiglaudė vadinamosiose DP stovyklose. J. Banionio teigimu, pagrindinis visus dipukus vienijęs bruožas – gyvenimas nežinomybėje.

Okupacinėje zonoje, pasak J. Banionio, atsidūrė didelis lietuvių tautos kūrybinis potencialas. Amžininkų apskaičiavimais, kuriais belieka tikėti, trijose Vakarų valstybių okupacinėse zonose buvo 25 proc. ikikarinės Lietuvos kunigų, apie 130 klierikų, 400 inžinierių, 300 gydytojų, 350 teisininkų. Jose taip pat atsidūrė apie 60 proc. ikikarinės Lietuvos rašytojų sąjungos narių, dėstytojų, mokytojų, kitų sričių profesionalų.

Nuolatinė kova dėl būvio, dėl tautiškumo, lietuviškumo – tuo, anot knygos „Dipukų gyvenimo pėdsakais“ autoriaus, išsiskyrė lietuviai iš kitų DP stovyklų gyventojų. Jie niekuomet nenorėjo tapti bendra mase, jie būrėsi visi draugėn ir pagal galimybę organizuodavosi į komitetus, meno kolektyvus. Nors ir kokią sritį paimtume, dipukai stengėsi gyventi Lietuvos gyvenimą.

„1949 m. birželio 14 d. buvo paskelbta Lietuvių charta, kuri, prieš pasklindant lietuviams po laisvąjį pasaulį, paklojo būsimos politiškai aktyvios išeivijos, besiburiančios įvairiuose kraštuose į lietuvių bendruomenes, ideologijos pamatus. Tai buvo lietuvius dvasiniais ryšiais siejantis dokumentas, vadintas ‘tautiniu katekizmu’, kuris skelbiamas ‘Lietuvių tautos amžinųjų siekimų vardan’. Todėl neišvengiamai, be kitų tautos gyvastingumą užtikrinančių dalykų, Lietuvių chartoje plėtojama mintis apie nepriklausomą Lietuvos valstybę. Politinės išeivijos didžiuoju uždaviniu tapo siekis ‘neleisti užmiršti ir palaidoti laisvajame pasaulyje lietuviškosios bylos’“, – sakė istorikas.

Ansamblis YAEL koncertuoja Samuelio Bako muziejuje. Laimutės Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Samuelio Bako muziejuje – ansamblis YAEL

Vokalinė muzika, skirta sinagoginės muzikos tradicijai

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Tai buvo antrasis tarptautinio *Vilnius Shalom* festivalio koncertas, surengtas rugsėjo 13 – spalio 7 d. Lietuvos Jeruzale (*Jerušalajim de Lite*) vadinamoje Rytų Europos žydų dvasinėje sostinėje ir skirtas žydiškos muzikos ir kultūros bei litvakų paveldui.

„Vilniaus garsų“ atlikėjai

Kolektyvas YAEL atvyko iš Lenkijos. Buvo atlikti litvakų kompozitorių ir kantorių kūriniai, jidiš dainos, kadaise skambėjusios žydiškajame Vilniuje bei šiuolaikinės jų interpretacijos.

Buvusios *Jerušalajim de Lite* muziką atliko Wiktoria Pera (sopranas), Anita Szwacińska (mecosopranas), Bartosz Szwaciński (tenoras), Piotr Łapiński (bosas-baritonas). Fortepijonu andambliui akomponavo (ir solo grojo) Wojciech Świętoński.

Projekto YAEL iniciatorė Anna Woźnicka – atlikėja, kuri jau daugelį metų puoselėja žydų sąsajas su kitų tautų klasikinės muzikos tradicijomis, suburia muzikantus, kurie specializuojasi etninėje muzikoje bei yra atviri improvizacijai bei muzikiniams eksperimentams.

Muzikinė „Vilniaus garsų“ programa

Koncerto repertuaras paremtas sinagoginės muzikos paveldu. Koncerto „Vilniaus garsai“ tikslas – atgaivinti Vilniaus daugiakultūrį muzikinį paveldą, priminti muziką, kuri formavo miesto tapatybę ir pagerbti iškilių Vilniaus kantorių bei kompozitorių Abraham Moshe Bernstein, Jakub Abelow, Arno Nadel, Gershon Sirotaatminimą.

Abraham Moshe Bernstein (1866–1932) – Vilniaus Choralinės sinagogos vyriausiasis kantorius (1893–1921), monumentalaus trijų tomų rinkinio „Avodat HaBore“ autorius. Kompozitorius, dirigentas, folkloristas ir publicistas, padėjęs pagrindus moderniajai Lietuvos sinagoginės muzikos tradicijai.

Jakub Abelow (apie 1880–1945) – Vilniuje savo veiklą vystęs dirigentas ir kantorius, puoselėjęs chorinę muziką, paremtą žydų liturginėmis ir liaudies tradicijomis. Jo kūryba išsiskiria giliu emociniu ir dvasiniu turiniu bei aukštu meistriškumu.

Arno Nadel (1878–1943) – Vilniuje gimęs muzikologas, kantorius, poetas ir kompozitorius. Jo ciklas „Schire Simroh“ pateikia modernią tradicinių liturginių tekstų meninę interpretaciją. Nadel taip pat rinko ir dokumentavo Lietuvos kantorių giedojimo tradicijas, taip išsaugodamas jas ateities kartoms.

Gershon Sirota (1874–1943) – vienas garsiausių visų laikų kantorių, kurio muzikinis kelias prasidėjo Vilniuje. Dar prieš tapdamas legendine Varšuvos ir Vienos sinagogų asmenybe, jis savo gimtajame mieste suformavo savitą giedojimo stilių, kuriame susiliejo chasidų emocingumas ir operinio dainavimo meistriškumas. Koncerte skambėjo tiek tradiciniai kantorių kūriniai, tiek chorinės kompozicijos su fortepijono akompanimentu, sukurtos pagal žydų maldas ir liturginius tekstus. Dalis šių kūrinių, rekonstruotų iš išlikusių rankraščių ir archyvinių šaltinių, viešai nuskambėjo pirmą kartą po daugiau nei šimto metų.

Tarptautinis *Vilnius Shalom* festivalis skamba jau trečius metus

Festivalio metu taip pat atliekama klasikinė, džiazo ir klezmerio muzika. Šiemetiniai „Vilniaus garsai“ – Samuelio Bako muziejuje, Kotrynos bažnyčioje (*Išgelbėjimo ragas*), Rotušėje (Fausto Latėno 70-mečiui) ir jau tradiciškai LVSO koncertų salėje – Uždarymo koncertas.

Festivalio metu vyksta ir edukaciniai renginiai – paskaitos Žydų viešojoje bibliotekoje (šiemet: *Šofaro menas* ir *Yom Kippur reikšmė žydų ir krikščionių tikėjimo kontekstuose*). Dauguma festivalio renginių nemokami, su registracija.

Pirmasis koncertas šiais metais tradiciškai prasidėjo Šofarų maršu ir eisena nuo Trijų Kryžių kalno. Trečiasis – „Šofaro malda“ – Vilniaus choralinėje sinagogoje: juk Vilniaus sinagogos buvo ne tik maldos namai, bet ir gyvybingi bendruomenės kultūrinio gyvenimo centrai, kuriose muzika jungė žydų liturgiją, chorinę harmoniją ir savitą vargonų akompanimentą – vieną iš reformuoto judaizmo muzikinės tradicijos bruožų Vidurio ir Rytų Europoje.

...nebaigto darbo neužmirštu...

Jurgis Jankus rašo romaną „Pušis", 2002 m. Virginijos Paplauskienės nuotr.

Atkelta iš 2 psl.

1988 m. jis išleidžia dvylikos pasakojimų knygą „Tėvas Venancijus ir jo Matilda", dedikuotą marčiai Danutei. Knyga solidžiai įvertinta – 1988 m. lapkričio 24-ąją, Čikagoje, VI mokslo ir kūrybos simpoziumo literatūros vakare rašytojui įteikta LRD grožinės literatūros premija. J. Jankus į šventę atvyko iš anksto pasirašęs kalbą, kurią vėliau publikavo dienraštis „Draugas". Kalboje pažymėjo, kad pirmoji jam svarbi premija buvo įteikta 1948 m. Vokietijoje, o ši – po 40 metų Amerikoje.

Neužmiršo autorius ir savo romano „Pušis", 1987 m. rugpjūčio 9 d. B. Brazdžioniui rašė: „Ir aš, pralindęs pro tinginį, kartais dar įsitveriu plunksnos, bet ligi Pušies vis negaliu prisikasti."

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, 1991 m. J. Jankus pirmą kartą grįžo į Lietuvą, gyveno Vilniuje „Neringos" viešbutyje. Lietuvoje sulaukė nemenko dėmesio: susitikimai su rašytojų gildijos bičiuliais, literatūros vakarai, 85-erių metų sukaktis minėta „Varpų" literatūriniame renginyje Šiauliuose. Lankėsi Maironio lietuvių literatūros muziejuje, o didžiausią įspūdį palikusiame Kryžių kalne pastatė šiauliečių parūpintą ąžuolo kryžių. Deja, nusiminė, neradęs savo gimtųjų namų pastatų.

1990 m. į Lietuvą grįžo ir jo kūryba: vienoje knygoje išleisti pirmieji romanai „Egzaminai", „Be krantų", „Naktis ant morų". 1994 m. išleistoje pasakų knygoje „Po raganos kirviu" publikuojama ir pasaka „Senas kareivis Matatutis", 1995 m. – mažiesiems skirta Kalėdų pasaka „Grigo ratai", 1997 m. – literatūrinių pasakų knyga vaikams „Auksinis vabaliukas". J. Jankus yra parašęs nemažai pasakų. Jas rašė Lietuvoje, Vokietijoje, o gyvendamas Amerikoje, pasakas rašydavo savo anūkams, kaimynų vaikams ir jas skaitydavo tiesiog iš rankraščio sąsiuvinyje.

1998 m. vienoje knygoje išleisti du J. Jankaus romanai: „Paklydę paukščiai" ir „Anapus rytojaus". Rašytojas J. Aputis, 1999 m. „Metuose" apžvelgdamas šiuos romanus rašė: „Vienoje knygoje sudėti du meniniu lygiu ganėtinai skirtingi J. Jankaus romanai. Tačiau, rodos, yra vienas dalykas, kuris juos abu stipriai suriša: tai kaži kokie gal jusliniai, gal instinktų sąlygojami vyro ir moters susiliejimo, susijungimo (ne kokių nors horizontaliųjų santykių) laukai, iš kurių J. Jankaus romanuose stipresnis yra moterų <...>. Šitų amžinųjų prasmių gaudytojas J. Jankus yra tiesiog nepralenkiamas. Turime du romanus. Vienas rašytas bemaž prieš pusšimtį, kitas prieš dvidešimtį metų. Ką dar būtų galima pridėti prie to, kas čia buvo mėginta pasakyti? Geri, su didele kūrybinės energijos įkrova parašyti darbai sensta pamažu. O gal didelės įkrovos kūrybos haliucinacijos nesensta?"

Metams bėgant, J. Jankui vienam gyventi nebuvo saugu, 1993 m. persikėlė pas sūnaus Eugenijaus našlę Danutę į Detroitą, jaudindamasis, kad suteiks papildomų rūpesčių. Tačiau gyventi su rūpestinga marčia buvo gerai, jų dvasiniai poreikiai buvo tie patys, marti buvo pirmoji jo kūrybos skaitytoja, jiedu aptardavo perskaitytas knygas, kalbėdavosi apie teatrą. Vėliau Danutė netgi perrašė spausdinimo mašinėle jo romaną „Pušis". Po penkerių metų persikėlė gyventi netoli Washingtono pas sūnų Saulių, o paskutiniuosius dvejus gyvenimo metus praleido pas jauniausią sūnų Almį Ocean Sity. Bet nuolat ilgėjosi tėviškė vadinto Rochesterio, kuriame pabėgo jo kūrybingiausi gyvenimo metai.

J. Jankus yra sakęs, jog nebaigto darbo neužmiršta. Neužmiršo jis ir savo rašomo romano „Pušis", kurį penkis dešimtmečius taisė, tvarkė, pildė beveik iki paskutiniųjų dienų. Džiaugėsi atradęs būdą, kaip rašyti, kad nepavargtų, tad rašė gulėdamas. Užbaigęs rašyti romaną, po poros savaičių, 2002 m. birželio 12-ąją, išėjo Amžinybėn, palaidotas Rochesteryje šalia žmonos.

Kelionės pabaigą tarsi vainikavo 2004 m. Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos išleistas Jurgio Jankaus brandus, didelės apimties romanas „Pušis".

Jūratė Ivanauskienė – Maironio lietuvių literatūros muziejaus Rašytojų rinkinių tyrinėjimo skyriaus muziejininkė.

Domas Kaunas

Atkelta iš 3 psl.

Vienas tokių supratingesnių antikvarų buvo Pranas Matkevičius, kalbant tarp savųjų – žinomas Don Pedro vardu. Netrukus prof. V. Žukas mane draugiškai išbarė dėl Vilniaus Martyno Mažvydo knygos mėgėjų klubo ignoravimo. Klaidą ištaisiau, į klubą įstojau, net kartais save kai kam ir kai kur nepelnytai pristatydavau bibliofilu. Tokiu aš nebuvau, nes ir mano „lobiai" tilpo lagamine po bendrabučio lova arba spintoje tėvų namuose. Padėtis pasikeitė šaltinių paieška nukreipus į buvusio Klaipėdos krašto kaimus ir jo senųjų gyventojų sodybas. Čionai šeima iš Žemaitijos atsikėlė 1959 m., baigiau vietinę pradinę, aštuonmetę ir vidurinę mokyklą, pažinau nemaža tikrųjų autochtonų – lietuvių ir vokiečių. Tad juos pirmiausiai ir lankiau pėsčiomis, dviračiu, kolūkio arklio traukiamu vežimu, pavažiavęs pakeleivine mašina arba autobusu. Jų pasakojimus, man svarbius istorijos liudijimus, užrašinėjau bloknote, kapinių paminkluose rasdavau tyrimams reikalingų asmenų gyvenimo datų. Sukauptos knygos, periodiniai leidiniai, nuotraukos, atvirukai, šiek tiek žemėlapių, dokumentų bei rankraščių man jau yra patikimas mokslinio darbo šaltinis. Žinoma, jis nenusvėrė ir nenusveria to, kas saugoma Lietuvos bei užsienio šalių dokumentinio paveldo fonduose. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, naujų galimybių suteikė sendaikčių prekeiviai, bibliofilai ir kolekcininkai, išparduodami jiems atliekamų senienų dubletus arba siekdami susigrąžinti įdėtas lėšas. Kartais į dienos šviesą vertingos medžiagos iškyla aukcionuose.

Mokslo darbas ir istorijos šaltinių kaupimas eina koja kojon ir niekada nesustoja, tik jų ištekliams senkant jau sparčiai lėtėja. Atsižvelgdamas į tai, pasiryžau savo rinkinius padovanoti Vilniaus universiteto bibliotekai. Tikiuosi, jie pravers jaunosios kartos mokslininkams. Darbą būtina tęsti: Mažajai Lietuvai mes esame labai skolingi.

Už pirmąjį krepšį knygų, padovanotų 1970 m. spalio 30 d. išvykoje, ir teiktus atsiminimus su padėka tariu Dėglių kaimo senbuvio Jono Makio vardą. Prie jo bevardžio kapo 2017 m. pastačiau kuklų paminklą – medinį krikštą. Greta (iš kairės) statymui talkinę šaknimis Mažosios Lietuvos lietuviai Vilius Stančius, Edita Barauskienė ir Jonas Plėvė, už nugaros – paminklo meistras Valentinas Kaunas. Autoriaus nuotr.

Kultūros vakarai

Atkelta iš 4 psl.

Žodį taręs parodos architektas Saulius Valius paliudjo, kad Jakubauskas – dar lyg ne taip seniai susitikus „Titaniko" parodų salėj – pats paprašęs rengti jo būsimą, planuojamą ekspoziciją. Deja, jau po tekstilininko mirties teko lankytis jo dirbtuvėje, ir visa aplinka – staklės, siūlų ritės, brėžiniai – paveikę taip, kad pajutęs būtinybę šią „virtuvę" pristatyti kartu su darbais.

Menotyrininkė Raminta Jurėnaitė pasidžiaugė, kad parodą lydi ir Dailės akademijos leidinys „Feliksas Jakubauskas" (jį buvo galima įsigy-ti).

Nekart kalbėtojų dėkota šeimos nariams, pasirodo, ne tik iš formalaus mandagumo. Kai po kalbų priėjusi prie kuratorės Ludavičienės pasiteiravau: kodėl prie darbų nenurodyta – kaip būna, pavyzdžiui, parodose prie paveikslų – kam jie priklauso, ši atsakė: viskas – šeimos nuosavybė; dabar nerengta viso kūrybinio kelio retrospektyva... O Jakubausko darbų, žinoma, esama ir muziejuose, taip pat užsienio, jis buvęs be galo darbštus! O taip! – galėjau darkart nustebti ir žavėtis, ir eksponuojamoji kūrybos dalis – ištisa visata...

Parodos rengėjai suteikia galimybę ir darbų autoriaus Jakubausko paklausyti – ekrane demonstruojama LRT laida „Daiktų istorijos" (aut. Saulius Pilinkus), skirta būtent šiam dailininkui. Tiesa, šventiniame šurmulyje ne itin pavyko pasakojimą išgirsti, bet juk parodą galima lankyti ir pavieniui (ji veiks iki gruodžio pabaigos), muziejinėje tyloje įsižiūrėti, įsiskaityti, įsiklausyti...